

ezen folyamat részét képezik. A kérdéskör jelentős pedagógiai konzekvenciákat hordoz, hiszen a pedagógus szerepét a tudásátadás helyett a tanulás irányításában erősíti meg. A tanulmány összefoglalja az önszabályozó tanulás szerepét, jelenségkörét és mérésének lehetőségeit, majd 9–25 évesek körében egy saját kérdőívvel történt vizsgálata alapján összegzi a főbb eredményeket. A megkérdezettek életkorának növekedésével egyre gyakoribb IKT-használat vált azonosíthatóvá, amivel együtt az önszabályozó tanulás minden területén gyengébb eredményt mutattak a vizsgálatban részt vevők – amellet, hogy az IKT-eszközök használatával nem számolva az életkor előrehaladtával növekvő önszabályozási készség alátámasztható. A tanulmány rámutat továbbá arra, hogy az önszabályozó készség egyes területei, pl. a tanulás tervezése és kontrollja, metakogníció és reflexió összefüggésben állnak a tanulmányi ered-

ményekkel, így a fiatalok tanulási stratégiáinak, technikáinak tudatos fejlesztésére nagy szükség van.

Napjainkban a tudás és átadásának átalakulása folyamatos, így az ismeretek megszerzése és azok feldolgozásának folyamata is sajátos változásokon megy keresztül. A tematikus számban ismertett pszichológiai kutatások az IKT-eszközök használatának kognitív jellegzetességei megragadásán túl felhívják a figyelmet a személyiség önszabályozásának, érzelmi és társas világának formáló szerepére is. Mindezek egysege lényeges, beépítendő pedagógiai-módszertani üzeneteket hordoz a pedagógusok számára.

Magyar Pszichológiai Szemle (2016) I. sz. 71. kötet.

Fehér Ágota

Ilyenek lennénk?

A külföldi tankönyvek magyarságképe című tanulmánykötetről

Szerény kiállítású, de komoly figyelmet érdemlő tartalmas könyv jelent meg – az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet Pedagógiai Könyvtára és Múzeuma gondozásában, a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával – egy bő 25 évvel korábbi kiadványhoz (Szabolcs, 1990) hasonló címmel: A külföldi tankönyvek magyarságképe. Ha azt állítjuk, hogy hiánypótló a Csík Tibor által szerkesztett kiadvány, akkor nagyon keveset mondunk. Ugyanis fontos lenne időnként látni önmagunkat. Tükörbe nézni, elmerengeni rajta, hogy valós képet látunk-e, és megállapítani, leleplezni, ha éppen torzít az a tükör. Erre ad lehetőséget a bő másfél száz oldalas kiadvány, amit e rövid írásban vallatóra fogunk és tanulmányozásra ajánlunk.

Tiszteletre méltó vállalkozása volt a szerkesztő által összeverbuvált kiváló szerzőgárdának (egyetemi és gimnáziumi oktatók, tudományos kutatók, doktoranduszok), hogy képet alkossanak arról, miként látnak bennünket a környező orszá-

gok (Ukrajna, Ausztria, Szerbia, Horvátország, Románia és Szlovákia), valamint az európai kultúra meghatározó központjai (Németország és Franciaország), továbbá az igazi jó barátnak számító Lengyelország tankönyvei. A tanulmányok

főleg politikai és társadalmi tudományos elemzéseket és ismertetéseket tartalmaznak, pedagógiai és módszertani vizsgálódást kevésbé. Az egyöntetű kép kialakítását kissé nehezíti, hogy az egyes írások mérítési bázisa, kitekintési hajlandósága nagyon különböző. Ez egyrészt azt jelenti, hogy az egyes szerzők lényegében csak történelemtankönyveket vizsgáltak, pedig – mint Vajda Barnabás szlovákiai tankönyvek egészét áttekintő munkája bizonyítja – hasznos más tantárgyak tankönyveit is valótóra fogni. Másrészt nem mindig terjed ki az elemzés történelmünk egészére – itt a szlovákiai mellett a horvátországi és a lengyelországi áttekintés az üdítő kivétel –, hanem inkább a „legrázósabb” 19. és 20. századra koncentrálnak azok. A kiadvány célja viszont semmiképp nem a kutatások lezárása, hanem éppen megindítása. Ehhez bőséges válogatott bibliográfia áll a rendelkezésre a kötet végén Goda Beatrix munkája jóvoltából. E bibliográfiát jól kiegészíti Gyertyánfy András (2015) gyűjtése.

A szerkesztő, Csík Tibor nagyívű bevezető tanulmányában átfutja a modern kori történelemtanítás történetét a reneszánsz kortól napjainkig, középpontba állítva a tankönyvügyet. Célkitűzése kicsit több is ennél: „Arról kívánunk áttekintést adni, hogy a XVII. századtól hogyan alakították Európa uralkodó eszméi és tudományossága a magyar történelemtanítást és a -tankönyveket.” Újszerű eleme tanulmányának, hogy a históriaoktatás forrásai között említi a történelmi tárgyú iskoladramákat is. A történelemtanítás 18. századi meghonosodását követően a 19. században egyre inkább nő a nemzetállam szerepe a tankönyvkiadásban, a két világháború között pedig megerősödik a tankönyvrevíziós mozgalom (pl. *Olay*, 1933). Ennek lényege az egymás iránti gyűlöletkeltő elemek tankönyvekből való eltávolítása volt (vö. *Albert B.* 2008.). Elemzésünkben kitérünk arra, hogyan állunk ezzel különösen itt, Kelet-Közép-Európában, főleg a népmozgások miatt rendkívül „huzatos” Kárpát-medencében. (Egyéb hasonló kiadványok a közelmúltból: *Horváth-Vitári* szerk., 2009. és *Peregi* szerk. 2016.)

Meghatározó az egyes országok történelemtankönyvei számára a mögöttük álló történelemtudomány és – ne szégyelljük bevallani – (oktatás)politika is. A körülöttünk lévő új országok (Szlovákia, Ukrajna) láthatóan még keresik nemzeti identitásukat, és gyakran erőszakosan, mások – főleg a mi – rovására építik azt. Ukrajnában például – mint Bocskor Medvecz Andrea, EP-képviselő írja – a tankönyvek politikai és legitimációs eszközül szolgálnak. Az ukrán történetírói szemléletet az, hogy a függetlenség elnyerése minden konfliktus célja. Ennek megfelelően tankönyvekben a két világháború közötti Magyarország függetlenségének hangsúlyozása messze elnyomja a békekötésor elszennvedett súlyos területi veszteségeket. De az Osztrák-Magyar Monarchiának is „jobb a sajtója”, mert nem törekedett asszimilációra, szemben az utána következő szovjet-orosz hatalommal. A Kárpátalját érintő 1939. évi eseményeket egyértelműen megszállásként és nem visszafoglalásként tárgyalják – megint a függetlenségi gondolat jegyében.

Vajda Barnabás a szlovákiai gimnáziumi tankönyvekről azt írja, hogy nincs magyarságképük, csak jellemzően és rendszeresen fel-felbukkannak bennük a magyarok. Pedig – tesszük hozzá – a szlovákok történelme valamennyi környező nép közül a legnehezebben értelmezhető a magyar történelem nélkül. Azonban Szlovákiában – és ismét Vajdát idézzük – a következő sémát alkalmazzák: (1) bármely történelmi téma a szlovák nemzet szempontjából kerül előtérbe; (2) a magyar történelmi kontextus vagy a lehető legszűkebb terjedelemben, vagy csak elnagyolt és homályos módon jelenik meg; és (3) amennyiben felbukkan a magyar történelem (nem csak a történelemtankönyvekben), akkor az gyakran valamilyen szlovák sérelemhez kapcsolódik. Ami még rosszabb, Magyarország valamiféle ellenségkép formájában bukkan fel, mint az „elnyomás” jelképe. Az csak „hab a tortán”, hogy mai szlovák helységneveket használnak a történelmi múltba visszavetítve (pl. Zay-Uhrovec Zay-Ugróc helyett, sőt Ráb Győr helyett), illetve magyar történelmi személyeket „szlovákosi-

tanak” (pl. Štefan I., Matej Korvin). Ilyen persze előfordul nálunk is, néhány „bevett” helység- és személynévnél, például Bécs és nem Wien, Verne Gyula és nem Jules Verne használata, de nem tendenciózus jelleggel – mint ezt turistaként tapasztalhatjuk a környező országokban tett látogatásaink során is. Ráadásul, kifinomult „mellébeszélő technika” segítségével, a könyvek azt sugallják, mintha az események csak a mai Szlovákia területén, csak szlovák személyiségek révén mentek volna végbe. Például a pozsonyi Pálffy családról egy „ismert nemesi család”-ként esik szó, gondosan kerülve annak nemzetiségét. L’udovit Štúrról és 19. századi társairól nem derül ki, hogy a Magyar Királyság területén éltek.

A „visszavetítési technika” – például Szlovákia megjelenése II. és IV. századi térképeken – igen jellemző Romániában is, főleg Erdély vonatkozásában. Kőő Artúr ír arról, hogy romániai tankönyvek a Monarchia korabeli térképein Erdélyt egyöntetűen román lakosságuként ábrázolják, míg a Felvidék helyén Slováciát olvashatunk. Mi más ez, mint a trianoni békediktátum „megelőlegezése”? Ugyanez a technika érvényes az 1868-as – Európa akkor legliberálisabb – nemzetiségi törvényére, amely „véglegesítette” az elnyomást. Ez pedig a századforduló magyarországi nemzetiségi politikáját „hozza előre”. Ráadásul az általunk oly sokszor hiába cáfolt és kárhóztatott dákoromán elmélet a magyarok honfoglalását és Erdély birtokbavételét a II–III. századra engedi datálni, ami egyenesen történelemhamisítás.

Az eddig felsoroltaknál kiegyensúlyozottabb álláspontok is vannak. Például a horvát és szerb tankönyvek nem magyarellenesek. Sőt ahogy Jenyikné Bende Klára Mária írja, az 1102 és 1918 közötti magyar történelem a horvát nemzeti történeti részben szerepel. A csaknem ezeréves perszonálunió erre kötelezi őket anélkül, hogy identitásukból fikarcnyit is engednének. Ezt a példát követhetnék mások is! Az más kérdés, hogy a kiemelések, hangsúlyok náluk más-hova kerülnek. Lényegesen nagyobb például a Šubićok, Jurisics Miklós, a két Zrínyi szerepe, a Wesselényi-mozgalom is Zrínyi–Frangepán szervezkedésként (ami

rosszabb, Habsburg szempontból „összesküvés-ként”) szerepel. Az 1790-es országgyűlés, melyen a magyar nemesség követeli a magyar nyelv használatát, elindítja a két nép közötti, a „hosszú 19. századon” végighúzó ellenségeskedést. Ezt a nacionalizmus korszakának nevezik, melyben a két nép egymás ellenében élte meg a nemzeti újjászületés időszakát. 1848–1849 megítélése kettős. Egyrészt felszabadító jellege, Béccsel való szembe fordulása miatt a Monarchia legkövetkezetesebben forradalmi és nemzeti mozgalmának tartják, másrészt viszont nemzetiségekkel szembeni elnyomó politikája miatt elítélik. Jelačić megítélése is hasonlóan kettős. A Zrínyi–Frangepán-szervezkedés óta az első nemzeti érzelmű horvát bán, aki karddal áll ki a horvát érdekek mellett, másrészt eszköz Bécs kezében. A horvát–magyar kiegyezés értékelése, hogy a horvát fél kevesebb jogot kapott az osztrákokkal szemben, mint a magyar, de több jogot kapott, mint a magyarországi nemzetiségek. Horvátország különállása is megmarad. A dualizmus időszakát már más értékrendbe helyezik el, mint mi, de ezen nem kell csodálkoznunk. Egyre erősödik a délszláv egység gondolata, a perszonálunió több évszázados kapcsolatai egyre lazulnak.

A szerb tankönyvek – Hornyák Árpád szerint – zömmel pozitív, élet- és fejlődőképés, egyértelműen a nyugati civilizációs körhöz tartozó nemzetekként tüntetnek fel bennünket a legtöbb munkában. Ugyanakkor felbukkan a 19. században keletkezett toposz és vád, hogy az Árpád vezetésével a Duna–Tisza közébe betelepülő magyarok kettéválasztották az északi és déli szlávokat, holott ez már korábban megtörtént. Negatív színben főleg a 18–19. században jelenünk meg a „nagy-magyar nemesség” és a „magyar burzsoázia”, valamint más „uralkodó körök” említése kapcsán, itt sem a magyarság egészét elmarasztalva – a szerző még a „szocialista” Jugoszláviában keletkezett, marxista, „osztályszempontú” tankönyveket is vizsgált. Széchenyi Istvánról és Deák Ferencről jókat olvashatunk, képeket is találunk, viszont Kállay Béni „sajtója” meglehetősen rossz, nyilván azért, mert a megszállt Bosznia–Hercego-

vina kormányzójaként a többségi szerbekkel szemben inkább a muzulmán kisebbséget támogatta. A 20. századból már nem jövőnk ki ilyen jól, de feltűnően „visszafogottak” a tankönyvek – az 1848-as szerb–magyar ellenségeskedés bemutatásához hasonlóan – a II. világháború alatti délvidéki magyar „megszállást” illetően is. Igaz, Tito partizánjainak az 1944–1945-ös eltűnt „visszavágásáról” sem igen esik szó.

Fiziker Róbert hosszan idézi Gerhard Baumgartner osztrák történészt és újságíró, aki szemléletesen foglalja össze az osztrák történetírás magyarságképét: „*A »valamikor lovaikkal idejött« magyaroknak igazán addig ment jól a sor-*

suk, amíg (1918-ig) Ausztriához tartoztak. A Mária Terézia mellett Sisit kedvelő, »büszke, szilaj és a valóságtól egy kissé mindig elrugaszkodott« magyarok mindenképpen önálló államot akartak, de már annak születése pillanatában – Burgenland elvesztése miatt – megharagudtak »történelmi sziámi ikerpárjukra«, aztán amikor 1956-ban bevonultak az oroszok, ismét az osztrákokhoz menekültek. »A legszebbek a káundkás idők voltak, tehát a császár alatt, na meg Kreisky és Kádár alatt is. Olyan jól, mint akkor, azóta sem ment nekik, soha.«” Nemcsak ez a summás, de nem teljesen igaztalan kép lehet kissé fájó, hanem az is, hogy a múltunkról való tudósítások is hemzsegnek a hibáktól: „Bécsnek büszke vára” csak a török „bús hadát nyögte”, amely – tesszük hozzá – Mátyással ellentétben egyszer sem tudta elfoglalni azt. A nemesi származású Kossuth Lajos vezetésével 1849 áprilisában tört ki a szabadságharc (nyilván a Függelenségi nyilatkozatra gondoltak); Budapest Buda és Pest egyesítéséből jött létre (Óbuda kimarad); a 19. század utolsó negyedétől hárommillió ember hagyta el a Monarchia magyar birodalomfelét (!); Chicago pedig a legnagyobb „burgenlandi vá-

rossá” vált. A későbbi események kapcsán 20. századi kormányzónk neve egyetlen tankönyvben szerepel, ott is Horthy grófként. A bántó az, hogy ezek könnyen korrigálható hibák lennének, nem megvitatandó koncepcionális kérdések.

Miután virtuálisan körbeutaztuk hazánkat, nézzünk kissé távolabb, hiszen a kötet ezt is lehetővé teszi. Az európai politika és kultúra két meghatározó központjának számító Németország és Franciaország tankönyvei nem sok szót vesztegetnek hazánk történetére. És ezen nem kell csodálkozni, hanem minden említésnek örülni kell. Persze, ha azok pontosak, hitelesek.

Miután virtuálisan körbeutaztuk hazánkat, nézzünk kissé távolabb, hiszen a kötet ezt is lehetővé teszi. Az európai politika és kultúra két meghatározó központjának számító Németország és Franciaország tankönyvei nem sok szót vesztegetnek hazánk történetére.

Bár Németországból az érdeklődő Fiziker Róbert azt a nem túl meglepő, de elég barátságatlan választ kapta, hogy „...*a jelenlegi történelemkönyvek főleg a német történelemmel foglalkoznak, és a 20. századi Magyarország semmilyen vagy csupán mar-*

ginális szerepet játszik”. 955 biztos pont a német tankönyvekben, de mert annak egységbe tömörítő hatását hangsúlyozzák (962: Német–római Császárság). Azt csak meglepéssel nyugtázzák, hogy ezzel a magyarság felhagyott a nomád hadakozással. A német történelemkönyvekből egyébként az derül ki, hogy a Magyar Királyság ezeréves története nagyhatalmi alávetettségben telt el. Nem említik nagy királyainkat (pl. IV. Bélát, Mátyást) az államalapító Waik fejedelem kivétel, de hosszan méltatják Semmelweis Ignác tevékenységét anélkül, hogy megemlítenék nemzetiségét. Furcsa megállapítások itt is vannak. Például az I. Lipóttal szemben folytatott „állandó kisháború” során a magyarok (nem csupán Thököly kurucjai) a törökkel léptek szövetségre, vagy az 1687. évi pozsonyi országgyűlés kettős monarchiát hozott létre. Érdekes megállapítás az is, hogy a magyarországi demokratizálás végrehajtói, a többpártrendszer bevezetői a vasfüggöny

lebontó Magyarországon csupán a „Szocialista Munkáspárt” reformerői voltak.

A narratív megoldásokkal szakító, képi és egyéb forrásokkal dolgozó munkáltató jellegű franciaországi tankönyvek – Lajtai L. Lajos tudósítása szerint – koherens múltkép kialakítására kevésbé alkalmasak a korábbiaknál. Magyar történelemtől a 19. század közepén, illetve a 20. század világpolitikai jelentőségű eseményeinél kerül szó. Az előbbihez illeszkedő példaként az 1848–1849 „romantikus” forradalmi hullámának „állatorvosi lóként” beállított mintapéldája lettünk. Petőfi Sándor és Kossuth Lajos képei, rövid életrajzok, illetve a *Nemzeti dal* és a Függetlenségi nyilatkozat részletei uralják a rendelkezésre álló keretet. Más képen még Damjanich, Bem, Batthyány Lajos és Klapka György is beazonosítható. „*A magyar csapatoknak, amelyeket egyszerre támadtak az osztrákok, horvátok és oroszok, kapitulálniuk kell. Több mint harmincezer ember teszi le a fegyvert Világosnál. Kegyetlen megtorlás veszi kezdetét*” – szól az egyik magyarító szöveg.

1956 – inkább lázadásnak nevezett – magyarországi történései is visszatérő témát jelentenek más országok tankönyveiben, de különösen a lengyelországiakban. Érdekes összegező megállapítása Pátrovics Péternek, hogy az újabb lengyel gimnáziumi tankönyvek igekeznek képet nyújtani Magyarországról, a magyarokról és a magyar történelemtől. De sem a lengyel–magyar barátság gondolata, sem a szláv–magyar ellentét nem jelenik meg bennük. Igaz, felbukkanó sztereotípiák – a nálunk már túlhaladott szemléletnek minősített – „a békés földművelő szlávokat elnyomó” magyarok toposza. Viszont jelentős teret szánnak a középkor végi lengyel–magyar dinasztikus kapcsolatoknak. Az Anjouk és Jagellók közül teret kap Károly Róbert, mert Łokietek Ulászló lányát, Erzsébetet vette feleségül; Magyar Lajos (Ludwik Węgierski, akit mi Nagy Lajosnak hívunk), aki „*ritkán tartózkodott Krakóban, ami az országban békétlenséghez és zendüléshez vezetett*”. Külön fejezetet kap III. Ulászló (III. Władysław Warneńczyk), aki a magyar

trónon I. Ulászló néven rövid ideig ült, és lényegében csak a várnai csata elvesztése kapcsolódik nevéhez. Megemlítik a Mohácsi csatát is, ahol Jagelló Lajos, Öreg Zsigmond (Zygmunt Stary) unokaöccse is „*elesett a törökkel Mohácsnál vívott csatában*”. Ezzel a magyar és cseh trón a király hűgára, Annára szállt, aki Habsburg Ferdinánd felesége volt, vagyis a Jagellók elvesztették azt.

Az 1848–1849-es magyar szabadságharcot – a tanulmányt készítő megállapítása szerint – a lengyel történelem torzító prizmáján keresztül mutatják be. Ez azt jelenti, hogy a magyar szabadságharc végét az orosz–lengyel konfliktusok egy epizódjaként ábrázolják. Ugyanis Paszkiewicz (Paskiewicz) orosz tábornok az 1830–1831-es lengyel felkelés leverője is. Ezt figyelhetjük meg a magyar nyelv ügyének kiemelt reformkori tárgyalása kapcsán is, amely kérdés fontos az idegen iga alatt nyögő felosztott Lengyelország számára is, sőt létkérdés. A 20. században főleg 1956 kapcsán fonódik össze a két ország története, hiszen itt különösen erős a lengyel szál, a poznaí munkásfelkelés iránti rokonszenvtüntetés adta az ösztönzést, és szó van a Varsói Szerződésből való kilépésről is. Érdekes azonban, hogy a II. világháború alatti magyarországi „lengyelmentés”-ről a tankönyvek nem emlékeznek meg, ahogy 1956 témája sem minden tankönyvben bukkan elő.

Igyekeztünk néhány érdekes, izgalmas részletet, kérdést említeni a kiadványból. Tanulságos lenne egyszer annak vizsgálata is, hogy a mi tankönyveink miket és miként írnak az érintett országokról, azok történetéről. Bizonyára nekünk is lenne kiigazítanivalónk, ahogy a fentiek alapján biztos megállapítható: a külföldi tankönyvek magyarságképén is lenne bőven csiszolnivaló. De a tükörbe nézzünk bele mindenképpen!

Csík Tibor szerk. (2015): *A külföldi tankönyvek magyarságképe*. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest. 167 p.

Katona András

Irodalomjegyzék

Albert B. Gábor (2008): A magyarországi tankönyv-revizíós mozgalom a két világháború között. *Századok*, 142. évf. 63-78.

Gyertyánfy András (2015): Magyarságkép külföldi történelemtankönyvekben – idegenek képe hazai történelemtankönyvekben (1987–2014). *Történelemtanítás*, 7. 1–2. sz. <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2015/07/magyarsagkep-kulfoldi-tortenelemtankonyvekben-idegenek-kepe-hazai-tortenelemtankonyvekben-1987-2014-06-01-15/>

Hornyák Árpád – Vitári Zsolt (2009, szerk.): *Magyarságkép a közép-európai tankönyvekben a 20. században*. Pécsi Tudományegyetem, Pécs (Kutatási Füzetek 14.)

Olay Ferenc (1933): *Magyarország a külföldi tankönyvekben*. Magyar Nemzeti Szövetség, Budapest.

Peregi Tamás (2016, szerk.): *Az első világháború a szomszédos országok és hazánk történelemtankönyveiben*. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest.

Szabolcs Ottó (1990): *Külföldi könyvek magyarságképe*. Tankönyvkiadó, Budapest.

A történelmi regény esélyei

Gondolatok a Sasok a viharban című történelmi regény kapcsán

Az ismert diplomáciatörténeti bonmot szerint „a kis Magyarország atól szenved, hogy nyomasztja a nagy történelme, míg a nagy Egyesült Államokat az zavarja, hogy kicsiny a történelme”. Bár mosolygunk ezen az elmeszüleményen, de attól még tény, hogy mai világunkból, a mai Magyarországból elég nehéz elképzelni, hogy valaha egy Szép Fülöp, aki különben anyai ágon II. András magyar király dédunokája volt, azon aggódott, hogy három fia és egy lánya (mind királyok, illetve királynék lettek aztán) miként házasodjanak, hogy az aktuális magyar király esetleg ne sér-tődjön meg. Vagy éppen azt, hogy volt idő a ködös Albionban, amikor az oklevelek datálásában a hivatkozott méltóságnévsorban a pápa és a francia király mellett a magyar király neve is szerepelt. Ez volt az az idő, amikor még – sok szempontból – az egységes magyar királyság versenyben volt az európai színtér valamennyi országával a „történelmi jelentőség” nevű, amúgy elég értelmetlen és valójában nem is létező versenypályán.

Divat és hagyomány

De utólag a nemzeti emlékezet ezt az állapotot, a vélt vagy valós (a közép-korban inkább ez utóbbi) nemzeti nagyságot szívesen teszi a történelmi identitástudat részévé. Ha sok oka is van a történelmi regény műfaja időről időre való megerősödésének, biztos ez is köztük van. Lehetséges, hogy ez a folyamat világtendencia is az irodalomban és annak szó-

rakoztató műfajaiban meg főleg, elég csak, ha megnézzük az Amazon.com műfaji sikerlistáit, ahol a „historical fiction” 2016 végén, csak az elektronikus formában, 83 ezer (!) különféle címet találunk. E sorok írójának polcán az utóbbi tíz évben megjelent és magyarra fordított Tudor-korról szóló regények éppen egy métert tesznek ki, s lassan már vetekszik ezzel a mennyiséggel Bán Mór Hunyadija, csak magában.